

මහාසලායතනික සූත්‍රය

(ම.නි., 3, 594 පිට)

අප ලෝකය සමග සම්බන්ධ වන ඇස ආදි ආයතන හයෙහි ස්වභාවය සවිස්තරාත්මකව පැහැදිලි කෙරෙන 'මහාසලායතනික සූත්‍රය' සූත්‍ර පිටකයේ මජ්ඣිම නිකායට අයත් දේශනාවකි. මෙහිදී ඇස, කණ ආදි අභ්‍යන්තර ආයතන, රූප, ශබ්දදි අරමුණු (බාහිර ආයතන), වක්ඛු විඤ්ඤාණ ආදි විඤ්ඤාණ, වක්ඛු සම්ඵස්ස ආදි ස්පර්ශ, වේදනා ආදියෙහි ස්වභාවයන් ඒවා මැනැවින් දැන නොගැනීමෙන් දුක් පැමිණෙන ආකාරයන් ඒවා මැනැවින් වටහා ගැනීමෙන් දුකින් නිදහස්විය හැකි ආකාරයන් විස්තර කර තිබේ.

සූත්‍රය ආරම්භ කරමින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ සඳහන් කරන්නේ තමන් වහන්සේ මහාසලායතන පර්යාය දේශනා කරන බවත් එය මැනැවින් ශ්‍රවණය කරන ලෙසත් ය.

මහාසලායතනිකං වො භික්ඛවෙ දෙසිස්සාමි. නං සුණාථ සාධුකං මනසිකරොථ භාසිස්සාමිති

ඒ අනුව බුදු රජාණන් වහන්සේ පැහැදිලි කරන්නේ 'ඇස, රූපය, වක්ඛු විඤ්ඤාණය, වක්ඛු සම්ඵස්සය හා (එමගින් උපදින සැප - දුක් - උපේක්ෂා ආදි) වේදනා යන මේවා නුවණින් නොදැනීම, නොදැකීම නිසා සත්වයා වේදනාවන්හි ඇලෙන බවයි. මෙලෙස ඉන්ද්‍රිය, අරමුණු, විඤ්ඤාණ, ස්පර්ශ, වේදනා ආදි ජීවිත අභ්‍යන්තර ස්වභාවය නොදැනීම හේතුවෙන් ආස්වාදය අනුව සිහිකිරීම නිසා පංචුපාදනස්කන්ධය රැස් කොට තෘෂ්ණාවෙන් ඒ ඒ තැන්හි ඇලී කායිකව සහ මානසිකව වෙහෙසට පත් ව කායික සහ මානසික දුක් විදින අයුරු විස්තර කර ඇත. කණ, නාසය, දිව, කය, මන යන සෙසු ආයතන පිළිබඳව ද මෙලෙස අවිද්‍යා සහගතව කටයුතු කිරීමෙන් සත්වයා දුකට පත් වන ආකාරය එකිනෙක පැහැදිලි කෙරේ. අවිද්‍යාව නිසා තම ආයතන ක්‍රියාකාරීත්වය පිළිබඳ අනවබෝධයෙන් සත්ත්වයා සංසාර චක්‍රයෙහි හැසිරෙන ආකාරය මෙහි දී දක්වා ඇත. අවිද්‍යාව ඇති කල්හි සංඛාරා, විඤ්ඤාණ ආදි සෙසු පටිච්චසමුප්පාද අංග ක්‍රියාත්මක වන අයුරු භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ඉදිරිපත් කර ඇති එක්තරා දේශනා පර්යායක් මෙමගින් දැක ගත හැකිය. එනම් දුක්ඛ සමුදය නිර්මාණය වන ආකාරයයි. සම්මා සම්බුදු උතුමකුගේ සද්ධර්මයක් අසන්නට නොලැබුණු පෘථග්ජන ලෝකයා සංසාර චක්‍රය තුළ ක්‍රියා කරන ආකාරය මෙයයි.

තවද යමෙක් 'ඇස, රූපය, වක්ඛු විඤ්ඤාණය, වක්ඛු සම්ඵස්සය හා (එමගින් උපදින සැප - දුක් - උපේක්ෂා ආදි) වේදනා යන මේවා නුවණින් දැනීම, දැකීම නිසා වේදනාවන්හි නොඇලෙයි. මෙලෙස ඉන්ද්‍රිය, අරමුණු, විඤ්ඤාණ, ස්පර්ශ, වේදනා ආදි ජීවිත අභ්‍යන්තර ස්වභාවය මනාව දැනීම හේතුවෙන් ආදීනව අනුව සිහිකිරීම නිසා පංචුපාදනස්කන්ධය වැයවීමට යාම නිසා තෘෂ්ණාවෙන් ඒ ඒ තැන්හි නොඇලීමෙන් කායිකව සහ මානසිකව වෙහෙසට පත් නොවී කායික සහ මානසික නිරාමිස සුවය අත්විදින අයුරු විස්තර කර ඇත. කණ, නාසය, දිව, කය, මන යන සෙසු ආයතන පිළිබඳව ද මෙලෙස විද්‍යා සහගතව නුවණින් කටයුතු කිරීමෙන් සත්වයා දුකින් නිදහස් වන ආකාරය එකිනෙක පැහැදිලි කර තිබේ. මෙම ප්‍රඥා සහගත ක්‍රියාකාරීත්වයේ ප්‍රතිඵල වශයෙන් සංඛාර, විඤ්ඤාණ ආදි පටිච්චසමුප්පාදයේ සෙසු අංගවලින් ද ඉවත් වී සංසාර චක්‍රයෙන් නිදහස්වීමට ඉවහල් වන පයෝගාහිසංඛාර උපදවා ගැනීමට අවස්ථාව උදාවේ. දුක්ඛ නිරෝධය සිදුවන ආකාරය මෙමගින් පැහැදිලි කෙරේ. මෙම අවබෝධය ලෝකයට ලැබෙන්නේ සම්මා සම්බුදු උතුමකු ලොව පහළ වීමේ ප්‍රතිඵල වශයෙනි. මෙම නිවැරදි අවබෝධයන් සමග සම්මාදිට්ඨි ආදි ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයේ සෙසු අංග සම්පූර්ණ වී සතර සතිපට්ඨාන, සතර සමයග් ප්‍රධාන වීර්ය, පංච ඉන්ද්‍රිය, පංච බල, සත්තබොජ්ඣංග යන සෙසු ධර්ම පරිපූර්ණත්වයට පත් වන අයුරු දක්වා තිබේ.

සද්ධර්මශ්‍රවණය ඔස්සේ ලැබෙන මෙම අවබෝධයන් සමග ජීවිතය පිළිබඳ පිරිසිඳු අවබෝධයට පත් වන අයුරු ඉන්පසුව විස්තර කර ඇත. ඒ අනුව සමථ විපස්සනා යුගනද්ධ වශයෙන් ධර්ම මාර්ගයේ ඉදිරියට ගමන් කරන අයුරු දැක්වේ (තස්සිමෙ ද්වේ ධම්මා යුගනද්ධා වත්තන්ති සමථො ච විපස්සනා ච). එනම් සිත සමාධිමත් වීමෙන් යථාවබෝධයන් යථාවබෝධයට සිත තැබීමෙන් සිත තැන්පත් වීමත් ය. මෙහි ප්‍රතිඵල වශයෙන්;

1. යම් ධර්මයක් මනා නුවණින් පිරිසිදු දැන යුතු නම් එය නුවණින් දැනගනී.

(යෙ ධම්මා අභිඤ්ඤ පරිඤ්ඤායා, නෙ ධම්මා අභිඤ්ඤ පරිජානානී)

මෙහිලා පිරිසිදු දැන යුතු ධර්ම වශයෙන් දක්වා ඇත්තේ රූප, වේදනා, සඤ්ඤ, සංඛාර විඤ්ඤාණ යන උපාදනස්කන්ධ පංචකයයි. සත්වයා නිර්මාණය වූ මූලික සැකැස්ම මෙයයි. ධර්ම මාර්ගයේ ඉදිරියට යාමේ දී ලැබෙන ප්‍රධාන අවබෝධය මේ පිළිබඳ නුවණ පුළුල් වීමයි. දුක්ඛ සත්‍යය නම් වූ මෙය දුරු කළ යුත්තක් නොවන අතර එය පිරිසිදු දැන යුතු ධර්මතාවකි.

පඤ්චුපාදනස්කන්ධය

ස්කන්ධ පංචකය යනු රූප, වේදනා, සඤ්ඤ, සංඛාර හා විඤ්ඤාණ යන ස්වභාව පහයි. ඇස්, කන් ආදී ආයතනවලින් අරමුණු ගැනීමේ දී ලැබෙන මූලික අවබෝධය පඤ්චස්කන්ධයයි. එය කුසලයක් හෝ අකුසලයක් නොව හුදු විපාක මාත්‍රයක් පමණි. මෙම ස්කන්ධ පංචකය මැනවින් තේරුම් නොගත හොත් එය අරභයා අවිද්‍යා සහගතව හටගන්නා ඊළඟ අද්දැකීම් පඤ්චුපාදනස්කන්ධයයි. එවිට බාහිර ලෝකයක් (භවය) නිර්මාණය වන අතර ඒ අරභයා ජරා මරණාදී අනන්ත දුක් විදීමට සිදු වේ.

ස්කන්ධ පංචකය අතුරින්

'රූප' යනු සතර මහාභූත රූප හා උපාදය රූපයි (වන්නාරෝ ව මහාභූතා, වතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදයරූපං - ධම්මසංඝණිප්පකරණය, 256 පිට). ලොව පවත්නා සියලු රූප (සබ්බං රූපං) මෙම විග්‍රහයට ඇතුළත් වේ. එනම් පඨවි, ආපෝ, තේජෝ, වායෝ හා උපාදය රූප 24 (ප්‍රසාද රූප 5 (වක්ඛු, සෝත, ඝාණ, ජීවිතා, කාය), ගෝචර රූප 4 (රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස), භාවරූප 2 (ස්ත්‍රීභාව, පුරුෂභාව), හදයවත්ථු රූප, ජීවිත රූපය, කබලිංකාර ආහාර, ආකාශ ධාතු, විඤ්ඤාණි රූප 2 (කාය විඤ්ඤාණි, වචි විඤ්ඤාණි), විකාර රූප 3 (ලහුතා, මුදුතා, කම්මඤ්ඤාතා), ලක්ෂණ රූප 4 (උපවය, සන්තති, ජරතා, අනිච්චතා)) යන අටවිසි රූපයි. මෙකී රූපයන්හි පවත්නා පොදු ලක්ෂණ රැසක් ධම්මසංගණිප්පකරණයෙහි විග්‍රහ කොට තිබේ. ඒ අනුව සියලු රූප කුසල හෝ අකුසල වශයෙන් දැක්විය නොහැකි බව එනම් අව්‍යාකෘත බව එහි මූලින් ම සඳහන් වේ. තව ද

සබ්බං රූපං න හේතු - සියලු රූප ලෝභ, දෝස, මෝහ, අලෝභ, අදෝස, අමෝහ යන හේතු හයෙන් එකකට හෝ ඇතුළත් නොවේ.

අහේතුකං - රූපයක කර්ම හෝ කෙලෙස් වශයෙන් හේතු නොපවතී.

හේතුවිප්පයුත්තං - රූපයක හේතු නොයෙදේ. හේතු යෙදෙතොත් යෙදෙන්නේ සිතෙහි මිස රූපයෙහි නොවේ.

සප්පච්චයං - රූපය පඨවි, ආපෝ, තේජෝ, වායෝ යන සතර මහාධාතුවෙහි උපකාරය ලබා අන්‍යෝන්‍ය වශයෙන් උපස්ථාන ලබමින් පවතින්නේ.

සංඛතං - රූපය සකස් කරන ලද්දකි.

රූපී - රූපය රූපීවත් ය. එනම් ආරම්භණයක් ලෙස නොව රූපවත් ලෙස ම ඇස, කන, නාසය, දිව, කය ආයතනයන්ට මුණ ගැසෙන / ගෝචර වන බැවිනි.

ලෝකීයං - හැම රූපයක් ම ලෝකීකයි. එනම් ලෝකයට අයිති ඒවායි.

සාසවං - රූපය ආසුව සහිත මනසකට ගෝචර වන්නකි. රූපයෙහි ආසුව නොමැත.

සඤ්ඤෝජනීයං - රූපය සංයෝජනයන්ට හිතකර වූවකි. රූපය තුළ සංයෝජන නොමැති අතර කෙලෙස් සහිත මනසකට හිත වූවකි.

ලොව පවත්නා විසිතුරු දෑ කාමයන් නොවන බව බුදුපියාණන් වහන්සේ දේශනා කළේ එබැවිනි (න නේ කාමා යානි විත්‍රාණි ලෝකේ, සංකප්පරාගෝ පුරිසස්ස කාමෝ) කාමයන්හි යෙදෙන්නේ පුද්ගලයාගේ සිත තුළයි (සංකප්පරාගො පුරිසස්ස කාමො).

ගන්ථනීයං - රූපය වනාහි (අභිජ්ඣා, ව්‍යාපාද, විචිකිච්ඡා, අවිජ්ජා යනුවෙන් දැක්වෙන පරිදි) ලෝභය, ද්වේෂය, සැකය, මෝහය යන කෙලෙස් ඇති කල්හි කයක ම ගෙනීමේ ස්වභාවයෙන් යුක්තයි. නාමකායේ පටිසසම්ඵස්සය යනුවෙන් දැක්වෙන්නේ ද මේ කරුණයි. එනම් අවිද්‍යාදී කෙලෙස්වලින් යුතුව යමක් සිහි කරන විට ඊට අනුරූප වූ රූපයක / කයක සිත බැස ගන්නා ස්වභාවයයි.

ඕසනීයං - රූපය කාම, භව, දිට්ඨි, අවිද්‍යා යන ඕසයන්ට හිතකර වූවකි.

යෝගනීයං - කාම, භව, දිට්ඨි, අවිද්‍යා යන යෙදවීම්වලට රූපය හිතකර වූවකි.

නීවරණීයං - රූපය කාමච්ඡන්දදි නීවරණයන්ට හිත වූවකි.

පරාමට්ඨං - තෘෂ්ණා, දෘෂ්ටි, සීලබ්බත වශයෙන් ස්පර්ශ කිරීමට / ඇසුරු කිරීමට හිත වූවකි.

උපාදනීයං - කාමාදි උපාදනයන්ට හිත වූවකි රූපය.

සංකිලේසිකං - රූපය කෙලෙස්වලට හිත වූවකි.

අව්‍යාකතං - කුසල හෝ අකුසල වූවක් නොවේ.

අනාරම්මණං - රූපය යනු සිතට ආරම්මණයක් නොවේ. සිතට රූපය අරමුණු කළ නොහැකි අතර පඤ්ච ආයතනයන් බිඳීමෙන් හටගත් වේදනා සඤ්ඤ පමණක් අරමුණු වේ. එබැවින් වේදනා, සඤ්ඤ, සංඛාර යන ස්කන්ධ සාරම්මණ බවත් (කතමෙ ධම්මා සාරම්මණා වේදනාක්ඛන්ධෝ සඤ්ඤාක්ඛන්ධෝ සංඛාරක්ඛන්ධෝ) රූපය අනාරම්මණ බවත් කියැවෙන්නේ එබැවිනි.

අවේනසිකං - රූපය වෛතසිකයක් නොවේ.

විත්තවිප්පයුත්තං - රූපය සිතීන් තොර වූවකි.

නෙව විපාක න විපාක ධම්මධම්මා - රූප විපාකයක් නොවේ. විපාක දෙන (කර්ම) ස්වභාවයෙන් ද යුක්ත වූවක් නොවේ.

අසංකිලිට්ඨ සංකිලේසිකං - රූපය යනු කිලිටි දෙයක් නොවේ. නමුත් සිත (අවිද්‍යා සහගත කල්හි) කිලිටි වන්නට රූපය හිතකර වූවකි.

න සවිතක්ක විචාරමත්තං - රූපය පැත්තෙන් ගත් කල රූපය වූ කලි විතක්ක සහිත වූවක් හෝ විචාර සහිත වූවක් ද නොවේ. සවිතක්ක සවිචාර වන්නේ සිතයි.

න අවිතක්කවිචාරමත්තං - බාහිර පැත්තෙන් ගත් කල එය විතර්කනය කළ නොහැකි විචාර මාත්‍ර වූවක් ද නොවේ.

අවිතක්ක අවිචාරමත්තං - විතක්ක හෝ විචාර වශයෙන් ගත නොහැක්කකි.

න පීතිසහගතං - රූපය පීතිසහගත වූවක් ද නොවේ. එනම් රූපයෙන් ප්‍රීතියක් ගෙන නොදෙයි.

න සුඛසහගතං - රූපය සුඛසහගත වූවක් ද නොවේ. රූපයෙන් සැපයක් ද ගෙන නොදෙයි.

න උපෙක්ඛා සහගතං - රූපය උපේක්ෂා සහගත ද නොවේ. එනම් රූපයෙන් උපේක්ෂාවක් ද ගෙන නොදේ. ප්‍රීතිය, සැපය හෝ උපේක්ෂාව රූපය දෙසින් තමන් වෙත පැමිණෙන්නක් නොව සිත පැත්තෙන් උපදවා ගන්නකි.

නෙව දස්සනේන න භාවනාය පහතබ්බං - රූපය යනු දර්ශනයෙන් හෝ භාවනාවෙන් පහ කළ යුත්තක් ද නොවේ.

නෙව දස්සනේන න භාවනාය පහතබ්බහේතුකං - රූපය වනාහි සෝවාන් මාර්ග දර්ශනයකින් හෝ බොජ්ඣංග වැඩිමි සංඛ්‍යාත භාවනා මාර්ගයකින් හෝ ප්‍රහීණ කළ යුතු හේතුවක් ද නොවේ.

නෙව ආවයගාමී න අපවයගාමී - රූපය යනු පිරිහීම පිණිස පවතින දෙයක්වත් වැඩීම පිණිස හේතුවන දෙයක්වත් නොවේ. යමෙකුගේ පිරිහීම හෝ දියුණුව වන්නේ මානසික පැත්තෙන් මිස රූපය පැත්තෙන් නොවේ.

නෙව සෙක්ඛං නා සෙක්ඛං - රූපය යනු සේඛ හෝ අසේඛ හෝ නොවේ.

පරිත්තං - රූපය යනු ස්වල්ප වූ කුඩා වූ ස්වභාවයකි.

කාමාවචරං - කාමාවචර මානසිකත්වයක් ඇසුරු කරන දෙයකි.

න රූපාවචරං - එය රූපාවචර වූවක් නොවේ.

න අරූපාවචරං - අරූපී භවයක නොහැසිරෙන ස්වභාවයකි.

න අපරියාපන්නං - අපරියාපන්න එනම් ලෝකෝත්තර වූවක් නොවේ රූපය. චුති, ගති, වට්ට, දුක්ඛ යන පරියාපන්න ස්වභාවයන් ඇසුරු කරන දෙයකි.

අනියතං - රූපය නියතියකින් පනවන්න බැහැ. එය අනියත වූ ධර්මතාවකි.

අනිය්‍යානිකං - නිවනට පමුණුවන ධර්මතාවක් නොවේ.

උප්පන්නං - උපන් ධර්මතාවකි.

ඡහි විඤ්ඤුණෙහි විඤ්ඤායාං - රූපය යනු වක්ඛු විඤ්ඤුණ, සෝත විඤ්ඤුණ, ඝාණ විඤ්ඤුණ, ඡ්විභා විඤ්ඤුණ, කාය විඤ්ඤුණ, මනෝ විඤ්ඤුණ යන විඤ්ඤුණ හයෙන් දැන යුතු වූවකි.

අනිච්චං - අනිත්‍ය වූ එනම් හටගෙන නිරුද්ධ වන ස්වභාවයෙන් යුතු වූවකි.

ජරාභ්‍යං - දිරාවට පත්වන ධර්මතාවකි. (ධම්මසංගණිප්පකරණ, 256 පිට)

මෙබඳු ලක්ෂණයන්ගෙන් යුතු රූපය අවිද්‍යා, සංඛාරාදියට අනුව සතර කබලිංකාර ආභාරය නිසා නිර්මාණය වූවකි.

'වේදනා' යනු වක්ඛුසම්ඵස්සජාවේදනා, සොතසම්ඵස්සජාවේදනා, ඝානසම්ඵස්සජාවේදනා, ඡ්විභාසම්ඵස්සජාවේදනා, කායසම්ඵස්සජාවේදනා, මනෝසම්ඵස්සජාවේදනා යන වේදනා හයයි. වේදනාවට හේතුව නම් ස්පර්ශයයි.

'සඤ්ඤ' යනු රූපසඤ්ඤ, සද්දසඤ්ඤ, ගන්ධසඤ්ඤ, රසසඤ්ඤ, ඵොට්ඨබ්බසඤ්ඤ, ධම්මසඤ්ඤ යන හයයි. සඤ්ඤාවට හේතුව වන්නේ ස්පර්ශයයි.

'සංඛාර' යනු රූපසඤ්ඤවේතනා, සද්දසඤ්ඤවේතනා, ගන්ධසඤ්ඤවේතනා, රසසඤ්ඤවේතනා, ඵොට්ඨබ්බසඤ්ඤවේතනා, ධම්මසඤ්ඤවේතනා යන හයයි. 'විඤ්ඤුණ' යනු වක්ඛු විඤ්ඤුණ, සොතවිඤ්ඤුණ, ඝානවිඤ්ඤුණ, ඡ්විභාවිඤ්ඤුණ, කායවිඤ්ඤුණ, මනෝවිඤ්ඤුණ යන හයයි. ස්කන්ධ පංචකය හා එහි අනුකොටස් පරමාර්ථ වශයෙන් මෙලෙස බෙද දැක්වූව ද පියෙවී ඇසට පෙනෙන්නේ මේ සියල්ල ඒකරාශී වූ සිත හා කය සහිත සත්ත්වයෙකි. නැතහොත් සිතීන් තොර වූ අජීවී රූපයකි. පුද්ගලයා හෝ සත්ත්වයා යනුවෙන් අප ව්‍යවහාර කරන තැනැත්තා මෙකී ස්කන්ධ පංචකයක එකතුවකි. ස්කන්ධ පංචකය තනි පුද්ගලයෙක් ලෙස සලකා බැලීමේ දී ගණසංඥව නිසා ඇතිවන කෙලෙස් දුරුවීමට නම් ඒවා විශ්ලේෂණය කොට 'මේ රූපය ය, මේ රූපයේ හටගැනීම ය, මේ රූපයේ අස්තංගමය ය' යනුවෙන් නුවණින් ප්‍රත්‍යාවේක්ෂණය කළ යුතු ය. වේදනාදී සෙසු ස්කන්ධ පිලිබඳ ව ද මෙලෙස පරාමර්ශනය කළ යුතු ය. එහි ප්‍රතිඵල වශයෙන් සත්ත්වයා ලෙස අප ව්‍යවහාර කරන මේ සිත සහිත රූපය තුළ සත්ත්ව වශයෙන් පවත්නේ ස්කන්ධ පංචකය යන ධර්මයන් පමණක් ය යන නුවණ පහළ වීමෙන් එහි කෙලෙස් දුරුවේ.

ස්කන්ධ පංචකයේ යථා ස්වභාවය තේරුම් ගැනීමට වැඩිය යුතු මූලික ප්‍රතිපදව ලෙස බුදුදහමින් පෙන්වා දෙන්නේ සතර සතිපට්ඨානය තුළ වාසය කිරීමයි. එනම් කාය, වේදනා, චිත්ත, ධම්ම (සිතීවිලි) ස්ථාන හතරෙහි සිහිය පිහිටුවා ගනිමින් ඒවායෙහි හටගැනීම් (සමුදය) නිරුද්ධවීම් (වය) නිරතුරුව නුවණින්

මෙතෙහි කිරීමයි. එපමණට ස්කන්ධ, ධාතු, ආයතන, නාමරූප, නාමරූප - විඤ්ඤාණ, ධාතු, පටිච්චසමුප්පාද යන අංග පිළිබඳ යථාවබෝධය ලැබේ. ස්කන්ධාදී මෙකී සියලු ධර්මයන්හි යථා ස්වභාවය නම් පෙර නොතිබී හටගෙන ඉතිරි නැතිව නිරුද්ධ වීමයි (අනුන්වා සම්භූතං නුන්වා න භවිස්සති). අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්ම වශයෙන් ද මෙම යථාර්ථය විස්තර කොට තිබේ. මෙය නුවණින් මෙතෙහි කළ පමණට වඩ වඩාත් ම ජීවිත යථාර්ථය පසක් වනු ඇත. එහිලා විශේෂයෙන් නාමරූප ධර්ම ප්‍රකට වීම සිදු වේ.

2. යම් ධර්මයක් නුවණින් ප්‍රහීණ කළ යුතු නම් එය නුවණින් ප්‍රහීණ කරයි.

(යෙ ධම්මා අභිඤ්ඤ පහානඛිනා, නෙ ධම්මා අභිඤ්ඤ පජ්හති)

නුවණින් ප්‍රහීණ කළ යුතු ධර්ම වශයෙන් මෙහි සඳහන් වන්නේ අවිද්‍යා හා භවතණ්භාවයි. ඉහත දැක්වූ දුක්ඛ සත්‍යය පිරිසිදු දත් පමණට ඒ පිළිබඳව පවත්නා අවිද්‍යා හා භවතණ්භා ප්‍රහීණ කර ගැනීමට අවස්ථාව උදාවේ. එනම් දුක්ඛ සමුදය සත්‍යය දුරුකිරීමට හැකි වේ.

3. යම් ධර්මයක් නුවණින් වැටිය යුතු නම් එය නුවණින් වඩයි.

(යෙ ධම්මා අභිඤ්ඤ භාවෙනඛිනා, නෙ ධම්මා අභිඤ්ඤ භාවෙති)

මෙහි දී නුවණින් වැටිය යුතු ධර්ම ලෙස පෙන්වා දෙන්නේ සමථ සහ විපස්සනායි. එනම් දුක්ඛ නිරෝධගාමිනී පටිපද ආර්ය සත්‍යයයි. දුක හා ඊට හේතුව දත් පමණට වැටිය යුතු ධර්මතා ප්‍රකට වේ. වැටිය යුතු ප්‍රතිපද වශයෙන් ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගය, සතර සතිපට්ඨාන, බොජ්ඣංග ආදී විවිධ ධර්මතා බුදුදහමින් පෙන්වා දී තිබේ. ඒ කුමන ප්‍රතිපදව වැඩුව ද අවසාන වශයෙන් සිදු වන්නේ සිත තැන්පත්වීම හා ඒ ඔස්සේ නුවණින් බැලීමයි, විදර්ශනාවයි.

4. යම් ධර්මයක් නුවණින් සාක්ෂාත් කළ යුතු නම් එය නුවණින් සාක්ෂාත් කරයි.

(යෙ ධම්මා අභිඤ්ඤ සච්ඡිකානඛිනා, නෙ ධම්මා අභිඤ්ඤ සච්ඡිකානඛිනා)

නුවණින් සාක්ෂාත් කළ යුතු ධර්ම වශයෙන් දැක්වෙන්නේ විද්‍යා සහ විමුක්ති යි. එනම් දුක්ඛ නිරෝධ සත්‍යයයි. ඉහත සඳහන් පරිදි ධර්ම මාර්ගයෙහි ගමන් කළ පමණට විද්‍යාව හෙවත් සම්මාදිට්ඨිය ප්‍රකට වන අතර එපමණට දුකින් නිදහස්වීමට අවස්ථාව උදාවේ.

මහාසලායනික සූත්‍රයෙන් ප්‍රධාන වශයෙන් විස්තර කෙරෙන්නේ සත්ත්වයා නිර්මාණය වී ඇති ප්‍රධාන සැකැස්මක් වන ආයතන පිළිබඳයි. ජීවිතාවබෝධය ලබා ප්‍රඥලෝකයෙන් අවිද්‍යාන්ධකාරය දුරැලීමේ ප්‍රතිපදවෙහි දී විදර්ශනා කළ යුතු ස්කන්ධ, ධාතු, නාමරූප - විඤ්ඤාණ, පටිච්චසමුප්පාද ආදී අංග අතර ආයතන ද ප්‍රධාන දේශනාවකි. නිවන් දකිනු රිසි නුවණැත්තකු විසින් තම චිත්ත සන්තානයේ උපදවා ගත යුතු කුසලතා අතර ආයතන කුසලතාව ප්‍රධාන අංගයකි. එමගින් දුකෙහි හටගැනීම හා නිරෝධය ප්‍රත්‍යක්ෂ කොට විද්‍යාව උපදවා ගෙන තෘෂ්ණාව නමැති සසර හදන වඩුවා පරාජය කිරීමට හැකියාව ලැබේ. මෙහිලා වක්ඛු ආදී ආයතන හයෙහි ස්වභාවය හා ක්‍රියාකාරීත්වය පිළිබඳ මනා අවබෝධයක් ලැබීම බෙහෙවින් වැදගත් වේ.

1. වක්ඛායතනය - ඇස නමැති ආයතනය

යම් ඇසක් සතර මහා භූතයන් (පඨවි, ආපෝ, තේජෝ, වායෝ) නිසා උපන්, සිත (ආත්මනාව) අනුව ගිය දැකිය නොහැකි සප්පට්ඨික වූ ප්‍රසාදයක් වේ ද, අනිදස්සන වූ සප්පට්ඨික වූ යම් ඇසකින් සනිදස්සන වූ සප්පට්ඨික වූ රූපයක් දුටුයේ හෝ දකියි හෝ දකින්නේ හෝ දක්නේ නම් හෝ එය වක්ඛු නම් ද වේ, වක්ඛායතන නම් ද වේ, වක්ඛුධාතු නම් ද වේ, වක්ඛුන්ද්‍රිය නම් ද වේ, ලෝක නම් ද වේ, ද්වාර නම් ද වේ, සමුද්ද නම් ද වේ, පණ්ඩර නම් ද වේ, බෙත්ත නම් ද වේ, වත්ථු නම් ද වේ, නෙත්ත නම් ද වේ, නයන නම් ද වේ, ඕරිමතිර නම් ද වේ, සුඤ්ඤගාම නම් ද වේ. මෙය වක්ඛායතනයයි (විභංග්ගපකරණ 1, 124 පිට).

මෙම වක්‍රායතනය සජීවී වන්නේ රූපය හා එක්වීම් වශයෙනි. වක්‍රායතනය නමැති අභ්‍යන්තර ආයතනයට සම්බන්ධ වන බාහිර ආයතනය නම් රූපායතනයයි. එවිට විඤ්ඤාණය හා ස්පර්ශය මීට සම්බන්ධ වේ. රූපායතනය යනු සතර මහා භූතයන්ගෙන් හටගත් පැහැසටහන් ඇති සනිදර්ශන (ඇසින් දකිය හැකි) වූ සප්පට්ඨය වූ නිල්, කහ, රතු, සුදු, කළු, මැටි, කොළ, අඹදලුපැහැ, උස්, මිටි, කුඳු, මහන්, වට, පිරිමඩුලු, සතරැස්, සඟුස්, අටැසි, සොළසැස්, වළ, ගොඩ, සෙවණ, අවු, එළි, අඳුරු, වලා, හිම, දමු, රජස්, සඳමඬලපැහැ, හිරුමඬලපැහැ, තරුපැහැ, කැටපත් මඬලෙහි පැහැ, මිණි-සක්-මුතු-වෙරළමිණි පැහැ, රන්-රිදී පැහැ, යළිදු අන්‍ය වූ සතර මහාභූතරූප නිසා උපන් පැහැසටහන් ඇති සනිදර්ශන සප්පට්ඨය යම් රූපයක් ඇති ද සනිදර්ශන සප්පට්ඨය රූපයක් අනිදර්ශන සප්පට්ඨය වූ ඇසින් දුටුයේ හෝ දකියි හෝ දකින්නේ හෝ දක්නේ නම් හෝ වේ ද එය රූපායතනය නමුදු වෙයි. රූපධාතු නමුදු වේ. මේ රූපායතනයයි. (චිතංගප්පකරණ 1, 128 පිට).

2. සෝතායතනය - කණ නමැති ආයතනය

යම් ශ්‍රෝත්‍රයක් (කණක්) සතර මහා භූතයන් නිසා උපන් සිත (ආත්මභාව) අනුව ගිය දකිය නොහැකි සප්පට්ඨය වූ ප්‍රසාදයක් වේ ද, අනිදස්සන වූ සප්පට්ඨය වූ යම් කණකින් අනිදස්සන වූ සප්පට්ඨය වූ ශබ්දයක් ඇසුරේ හෝ අසයි හෝ අසන්නේ හෝ අසන්නේ නම් හෝ එය ශ්‍රෝත්‍ර (කණ) නම් ද වේ, සෝතායතන නම් ද වේ, සෝතධාතු නම් ද වේ, සෝතින්ද්‍රිය නම් ද වේ, ලෝක නම් ද වේ, ද්වාර නම් ද වේ, සමුද්ද නම් ද වේ, පණ්ඩර නම් ද වේ, බෙත්ත නම් ද වේ, වත්ථු නම් ද වේ, ඕරිමතීර නම් ද වේ, සුඤ්ඤාගාම නම් ද වේ. මෙය සෝතායතනයයි.

මෙම සෝතායතනය සජීවී වන්නේ එය ශබ්දය හා එක්වීම් වශයෙනි. සෝතායතනය නමැති අභ්‍යන්තර ආයතනයට සම්බන්ධ වන බාහිර ආයතනය නම් ශබ්දයතනයයි. එවිට විඤ්ඤාණය හා ස්පර්ශය මීට සම්බන්ධ වේ. කිසියම් ශබ්දයක් සතර මහාභූතයන් නිසා උපන් අනිදර්ශන සප්පට්ඨය වූයේ ද බෙරහඬ, මිහිගුහඬ, සක්හඬ, පණාබෙරහඬ, ගීහඬ, වැයුම්හඬ, කස්තලහඬ, අත්තලහඬ, සත්වයන්ගේ නිර්සෝෂ (අවියත්) හඬ, ධාතුන්ගේ උනුන් ගැටෙන හඬ, සුළං හඬ, දියහඬ, මිනිස්හඬ, නොමිනිස් හඬ, අන්‍ය වූ ද සතර මහාභූතයන් නිසා හටගත් අනිදර්ශන සප්පට්ඨය යම් ශබ්දයක් ඇද්ද අනිදර්ශන සප්පට්ඨය යම් ශබ්දයකුත් අනිදර්ශන සප්පට්ඨය ශ්‍රෝත්‍රයෙන් (කණින්) ඇසුණේ හෝ අසයි හෝ අසන්නේ හෝ අසන්නේ නම් හෝ එය ශබ්දයයි. එය ශබ්දයතනය ද වේ. ශබ්දධාතු ද වේ. මේ ශබ්දයතනයයි කියනු ලැබේ.

3. ඝානායතනය - නාසය නමැති ආයතනය

යම් ඝාණයක් (නාසයක්) සතර මහා භූතයන් නිසා උපන්, සිත (ආත්මභාව) අනුව ගිය දකිය නොහැකි සප්පට්ඨය වූ ප්‍රසාදයක් වේ ද, අනිදස්සන වූ සප්පට්ඨය වූ යම් නාසයක් අනිදස්සන වූ සප්පට්ඨය වූ ගන්ධයක් ආඝ්‍රාණය කළේ හෝ ආඝ්‍රාණය කරයි හෝ ආඝ්‍රාණය කරන්නේ හෝ ආඝ්‍රාණය කරන්නේ නම් හෝ එය ඝානාය නම් ද වේ, ඝානායතන නම් ද වේ, ඝානධාතු නම් ද වේ, ඝානින්ද්‍රිය නම් ද වේ, ලෝක නම් ද වේ, ද්වාර නම් ද වේ, සමුද්ද නම් ද වේ, පණ්ඩර නම් ද වේ, බෙත්ත නම් ද වේ, වත්ථු නම් ද වේ, ඕරිමතීර නම් ද වේ, සුඤ්ඤාගාම නම් ද වේ. මෙය ඝානායතනයයි.

මෙම ඝානායතනය සජීවී වන්නේ එය ගන්ධය හා එක්වීම් වශයෙනි. ඝානායතනය නමැති අභ්‍යන්තර ආයතනයට සම්බන්ධ වන බාහිර ආයතනය නම් ගන්ධායතනයයි. එවිට විඤ්ඤාණය හා ස්පර්ශය මීට සම්බන්ධ වේ. කිසියම් ගන්ධයක් සතර මහාභූතයන් නිසා උපන් අනිදර්ශන සප්පට්ඨය වූයේ ද මුල්ගඳ, හරගඳ, පොතුගඳ, පත්ගඳ, මල්ගඳ, එලගඳ, අමුගඳ, කුණුගඳ, සුගඳ, දුගඳ, තව ද අන්‍ය වූ සතර මහාභූතයන් නිසා හටගත් අනිදර්ශන සප්පට්ඨය වූ යම් ගන්ධයක් ඇද්ද අනිදර්ශන සප්පට්ඨය වූ ඝ්‍රාණයෙන් ගන්ධය වින්දේ හෝ විඳියි හෝ විඳින්නේ හෝ විඳින්නේ නම් හෝ වේ ද මෙය ගන්ධය නම්, මෙය ගන්ධායතනය නම් වේ මෙය ගන්ධධාතු නම් වේ. මෙය ගන්ධායතනය යයි කියනු ලැබේ.

4. ජීවිතායතනය - දිව නමැති ආයතනය

යම් ජීවිතාවක් (දිවක්) සතර මහා භූතයන් නිසා උපන්, සිත (ආත්මභාව) අනුව ගිය දැකිය නොහැකි සප්තපිඨ වූ ප්‍රසාදයක් වේ ද, අනිදස්සන වූ සප්තපිඨ වූ යම් දිවකින් අනිදස්සන වූ සප්තපිඨ වූ රසයක් වින්දනය කළේ හෝ වින්දනය කරයි හෝ වින්දනය කරන්නේ හෝ වින්දනය කරන්නේ නම් හෝ එය දිව (ජීවිතා ප්‍රසාදය) නම් ද වේ, ජීවිතායතන නම් ද වේ, ජීවිතාධාතු නම් ද වේ, ජීවිතින්ද්‍රිය නම් ද වේ, ලෝක නම් ද වේ, ද්වාර නම් ද වේ, සමුද්ද නම් ද වේ, පණ්ඩර නම් ද වේ, බෙත්ත නම් ද වේ, වත්ථු නම් ද වේ, ඕරිමතීර නම් ද වේ, සුඤ්ඤාගාම නම් ද වේ. මෙය ජීවිතායතනයයි.

මෙම ජීවිතායතනය සක්‍රිය වන්නේ එය රසය හා එක්වීම් වශයෙනි. ජීවිතායතනය නමැති අභ්‍යන්තර ආයතනයට සම්බන්ධ වන බාහිර ආයතනය නම් රසායනනයයි. එවිට විඤ්ඤාණය හා ස්පර්ශය මීට සම්බන්ධ වේ. කිසියම් රසයක් සතර මහාභූතයන් නිසා උපන් අනිදර්ශන සප්තපිඨ වූයේ මුල්රස, කදරස, පොතුරස, පත්රස, මල්රස, පලරස, ඇඹුල්, මිහිරි, තිත්ත, කුඵ, ලුණු, කර, ලපිල (දිවුල් ආදි කසට ඇඹුල්), මිහිරි, නොමිහිරි, තව ද අන්‍ය වූ සතර මහාභූතයන් නිසා උපන් අනිදර්ශන වූ සප්තපිඨ වූ යම් රසයක් ඇද්ද, අනිදර්ශන අප්තපිඨ වූ යම් රසයක් අනිදර්ශන සප්තපිඨ දිවෙන් වින්දේ හෝ විදියි හෝ විදින්නේ හෝ විදින්නේ නම් හෝ එය රසය නම් වේ. එය රසායනන නම් වේ. එය රසධාතු නම් වේ. මෙය රසායනනය යයි කියනු ලැබේ.

5. කායායතනය - කය නමැති ආයතනය

යම් කයක් සතර මහා භූතයන් නිසා උපන්, සිත (ආත්මභාව) අනුව ගිය දැකිය නොහැකි සප්තපිඨ වූ ප්‍රසාදයක් වේ ද, අනිදස්සන වූ සප්තපිඨ වූ යම් කයකින් අනිදස්සන වූ සප්තපිඨ වූ ස්පර්ශයක් වින්දනය කළේ හෝ වින්දනය කරයි හෝ වින්දනය කරන්නේ හෝ වින්දනය කරන්නේ නම් හෝ එය කය (කාය ප්‍රසාදය) නම් ද වේ, කායායතන නම් ද වේ, කායධාතු නම් ද වේ, කායින්ද්‍රිය නම් ද වේ, ලෝක නම් ද වේ, ද්වාර නම් ද වේ, සමුද්ද නම් ද වේ, පණ්ඩර නම් ද වේ, බෙත්ත නම් ද වේ, වත්ථු නම් ද වේ, ඕරිමතීර නම් ද වේ, සුඤ්ඤාගාම නම් ද වේ. මෙය කායායතනයයි.

මෙම කායායතනය සක්‍රිය වන්නේ එය ඵොට්ඨබ්බය හා එක්වීම් වශයෙනි. කායායතනය නමැති අභ්‍යන්තර ආයතනයට සම්බන්ධ වන බාහිර ආයතනය නම් ඵොට්ඨබ්බායතනයයි. එවිට විඤ්ඤාණය හා ස්පර්ශය මීට සම්බන්ධ වේ. තද වූ මොලොක් වූ සිලුටු වූ රළු වූ සුව ස්පර්ශ ඇති, දුක් ස්පර්ශ ඇති, බර වූ, බර නොවූ, පට්ඨි - ආපෝ - තේපෝ - වායෝ අනිදර්ශන වූ සප්තපිඨ වූ යම් ස්පර්ශයක් අනිදර්ශන සප්තපිඨ කයින් ස්පර්ශ කළේ හෝ ස්පර්ශ කරයි හෝ ස්පර්ශ කරන්නේ හෝ ස්පර්ශ කරන්නේ නම් හෝ එය ඵොට්ඨබ්බය නම් වේ. එය ඵොට්ඨබ්බායතනය නම් ද වේ. එය ඵොට්ඨබ්බධාතු නම් ද වේ. මෙය ඵොට්ඨබ්බායතන නම් වේ.

6. මනායතනය - මනස නමැති ආයතනය

කිසියම් අරමුණක් දැනගන්නා (සිතන) මානසික ස්වභාවය මනායතනයයි. එනම් ධම්මාලම්භන නම් වූ සිතිවිලි දැනගන්නා ආයතනයයි. මනායතනයට සමාන වචන කිහිපයක් බුදුදහමෙහි සඳහන් වේ. චිත්ත, මනෝ, මානස, පණ්ඩර, මනින්ද්‍රිය, විඤ්ඤාණ, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධ, මනෝවිඤ්ඤාණධාතු යන වචන මනායතන යන්නට සමාන පද වශයෙන් ධම්මසංගණිප්පකරණයෙහි දක්වා තිබේ. විභංගප්පකරණයෙහි ආයතන විභංගයට අනුව මනායතනය ආකාර දහයක් යටතේ දක්වා තිබේ.

- i. මනායතනය එක් ආකාර වශයෙන් - එස්සසම්පයුත්ත ය.
- ii. දෙයාකාර වශයෙන් - සභේතුක, අභේතුක ය.

- iii. තුන් ආකාර වශයෙන් - කුසල, අකුසල, අව්‍යාකත ය.
- iv. සතරාකර වශයෙන් - කාමාවචර, රූපාවචර, අරූපාවචර, අපරියාපන්න ය.
- v. පස් ආකාර වශයෙන් - සුඛින්ද්‍රිය, දුක්ඛින්ද්‍රිය, සෝමනස්සින්ද්‍රිය, දෝමනස්සින්ද්‍රිය, උපෙක්ඛින්ද්‍රිය ය.
- vi. හයාකර වශයෙන් - චක්ඛවිඤ්ඤාණ, සෝතවිඤ්ඤාණ, සානවිඤ්ඤාණ, ජීවිභාවිඤ්ඤාණ, කායවිඤ්ඤාණ, මනෝවිඤ්ඤාණ ය.
- vii. සත් ආකාර වශයෙන් - චක්ඛවිඤ්ඤාණ, සෝතවිඤ්ඤාණ, සානවිඤ්ඤාණ, ජීවිභාවිඤ්ඤාණ, කායවිඤ්ඤාණ, මනෝධාතු, මනෝවිඤ්ඤාණධාතු ය
- viii. අට ආකාර වශයෙන් - චක්ඛවිඤ්ඤාණ, සෝතවිඤ්ඤාණ, සානවිඤ්ඤාණ, ජීවිභාවිඤ්ඤාණ, කායවිඤ්ඤාණ සුඛසහගත, (කායවිඤ්ඤාණ) දුක්ඛසහගත, මනෝධාතු, මනෝවිඤ්ඤාණධාතු ය.
- ix. නව ආකාර වශයෙන් - චක්ඛවිඤ්ඤාණ, සෝතවිඤ්ඤාණ, සානවිඤ්ඤාණ, ජීවිභාවිඤ්ඤාණ, කායවිඤ්ඤාණ, මනෝධාතු, මනෝවිඤ්ඤාණධාතු කුසල, අකුසල, අව්‍යාකත ය.
- x. දස ආකාර වශයෙන් - චක්ඛවිඤ්ඤාණ, සෝතවිඤ්ඤාණ, සානවිඤ්ඤාණ, ජීවිභාවිඤ්ඤාණ, කායවිඤ්ඤාණ සුඛසහගත, (කායවිඤ්ඤාණ) දුක්ඛසහගත, මනෝධාතු, මනෝවිඤ්ඤාණධාතු කුසල, (මනෝවිඤ්ඤාණධාතු) අකුසල, (මනෝවිඤ්ඤාණධාතු) අව්‍යාකත ය.

මෙම මනායතනය හෙවත් සිත සක්‍රිය වන්නේ ධර්මායතන හා ස්පර්ශ වීම් වශයෙනි. එනම් වේදනා, සඤ්ඤා, සංඛාර යන වෛතසික ධර්ම එක්වීම් වශයෙනි. තවද මනායතනයට සෙසු ආයතනයන්ට ගෝචර වන අතීත, වර්තමාන, අනාගත ඕනෑම අරමුණක් අරමුණු කිරීමේ විශේෂ හැකියාවක් පවතී.

ඉහත දැක්වූ ආයතනයන්හි ස්වභාවය නම් ඒවා ඒ ඒ පුද්ගලයාගේ මානසික මට්ටම අනුව වෙනස් වන බවයි. බාහිර රූප, ශබ්දදිය ස්පර්ශ කිරීමටත් ඒවා විඳ ගැනීමටත් යමකුට හැකියාව ලැබෙන්නේ අවිද්‍යා, කර්ම, තෘෂ්ණා ආදී හේතු මත පුද්ගලානුබද්ධව නිර්මාණය කෙරෙන ආයතනයන්ට සාපේක්ෂවයි. මානසිකත්වය වෙනස්වීම මත මේ ජීවිත කාලය තුළ දී ම වුව අප අත්විඳින ලෝකය වෙනස් විය හැකිය. ඒ අතර එම ආයතන සියල්ලේ ම ස්වභාවය ඒවා පෙර නොතිබී හටගෙන ඉතිරි නැතිව නිරුද්ධ වීමයි. හේතු නිසා හටගන්නා ඒවා හේතු නිරුද්ධ වීමෙන් නිරුද්ධ වන්නේ ඉන්පසුව නිර්මාණය වන ධර්මතාවන්ට උපකාරවත් වෙමිනි. ගත වන හැම මොහොතක් පාසා ම මෙම ආයතනවල ස්වභාවය වෙනස් වෙමින් පවතී.

තවද ඇස ආදි කිසිදු අභ්‍යන්තර ආයතනයක් පියවි ඇසින් දැකිය නොහැකි ය. බාහිර ආයතන (අරමුණු) වලින්ද අපට දැකිය හැක්කේ රූපායතනය පමණි. තව ද (මනායතනය හැර) අභ්‍යන්තර පංචායතනයන් අතුරින් එක ආයතනයකින් කෙරෙන කාර්ය අතින් ආයතනයෙන් සිදු නොවේ. එමෙන් ම සලායතන අතුරින් එක් විටෙක ක්‍රියාත්මක වන්නේ එක් ආයතනයක් පමණි. මෙම ආයතන ඇසුරින් මුලින් ලැබෙන අද්දැකීම හුදු විපාක මාත්‍රයක් පමණි. එනම් ස්කන්ධ පංචකයේ මුල් අවස්ථාවයි. කෙලෙස් හට ගන්නේ මෙම මුල් අද්දැකීම නිරුද්ධ වීම් වශයෙන් ඉන්පසුව අවිද්‍යා සහගතව හටගන්නා උපාදනස්කන්ධ ලෝකය තුළයි.

ඇස, රූපය හා චක්ඛවිඤ්ඤාණය එක් වූ විට ස්පර්ශය හටගෙන ඊට අදාළ විපාක මනෝධාතු හා විපාක මනෝවිඤ්ඤාණධාතු හටගැනීම් වශයෙන් ස්කන්ධ පංචකයක් හටගනී. මෙහිදී සිදුවන්නේ ආයතනයන්ට අරමුණු ආපාතගත වීම පමණි. පංචවිඤ්ඤාණයන්ගෙන් කිසිවක් පිරිසිඳ නොදන හැකිය. පංචායතනයන්ට ගෝචර වන රූපාදි අරමුණු පිළිබඳ සවිස්තරාත්මක ව දැන ගන්නේ මනායතනය මගිනි. මෙලෙස මනායතනයෙන් දැන ගන්නා කල්හි මුලින් හටගත් ඇස, රූපය, චක්ඛවිඤ්ඤාණ ආදි අවස්ථා නිරුද්ධ වී අවසන් ය. අප යමක් දැන ගන්නේ මනායතනය

ඔස්සේ ධර්මාලම්භන අරමුණු විමෙන් මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුවෙනි. මෙම අවබෝධය ද නිත්‍ය හෝ ආත්ම ස්වභාවයක් නොව පටිච්චසමුප්පන්න ක්‍රියාවලියක ප්‍රතිඵලයකි. මෙම තත්ත්වය මනාව අසා දැනගෙන චක්ඛායතන ආදි ආයතන, රූපාදි අරමුණු අනිත්‍ය - දුක්ඛ - අනත්ත නැතහොත් ඒවායේ සමුදය වය අස්සාද ආදීනව නිස්සරණ නුවණින් දකින්නට අප දක්ෂ වුවහොත් අවිද්‍යාව අප කුලින් ක්‍රමයෙන් ප්‍රතිණ වි ආයතන නිරෝධය තුළ නුවණ පිහිටුවා ගෙන දුකින් නිදහස්වීමට අවස්ථාව උදවේ.

චක්ඛායතන ආදි ආයතන, රූපාදි අරමුණු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණ ආදි විඤ්ඤාණ, චක්ඛුසම්ඵස්සය ආදි ස්පර්ශ, චක්ඛුසම්ඵස්ස වේදනා ආදි වේදනා පිළිබඳ යථාවබෝධයක් නොමැති වුවහොත් චක්ඛායතන ආදිය සාර වශයෙන් ගනියි. තවද ඒවා පිළිබඳව සතුටට පත්ව (අනිනන්දනී) ඒ ගැන ගුණ කියා (අනිවදනී) ඒවායෙහි සිත බැසගෙන (අජ්ඣොසාය නිට්ඨනී) තෘෂ්ණා සහගතව ආස්වාදය අනුව සිතා කායික මානසික වශයෙන් අපමණ දරථ, සන්තාප හා වේදනාවන්ට පත් වේ. මෙමගින් පංචුපාදනස්කන්ධයේ රූප කිරීමට යයි (... පඤ්චුපාදනකන්ධනිධා උපවයං ගච්ඡන්ති). මේවායෙහි යථා ස්වභාවය සුත්‍රමය ඤාණය වශයෙන් අසා දැනගෙන සමථ - විදර්ශනා වශයෙන් භාවනා වඩා එම දැනුම ස්ථාවර කර ගැනීමට සමත් වුවහොත් මෙම ආයතන, අරමුණු, විඤ්ඤාණ, සම්ඵස්ස, වේදනා ආදිය සාර වශයෙන් නොගනියි. තවද ඒවා පිළිබඳව සතුටු නොවී (නානිනන්දනී), ගුණ නොකියා (නානිවදනී), එහි සිත බැස නොගනිමින් (නාජ්ඣොසාය නිට්ඨනී) දුකින් නිදහස්වීමට අවස්ථාව උදවේ (සක්කපඤ්ඤසුත්ත, සං.නි.4, 212 පිට). එවිට චක්ඛායතනාදියේ ආදීනව දැකීම හේතුවෙන් පඤ්චුපාදනස්කන්ධය වැයවීමට යයි (... පඤ්චුපාදනකන්ධනිධා අපවයං ගච්ඡන්ති). තෘෂ්ණා, දරථ, සන්තාප දුරුකොට දුකින් නිදහස්වීමේ මාවත මෙයයි. මෙහිලා දැක්වූ චක්ඛාදි ආයතන, රූපාදි අරමුණු සංයෝජන හෝ උපාදන හෝ නොවේ. ඒවා හුදෙක් සංයෝජනීය (සංයෝජනයන්ට හිත වූ), උපාදනීය (උපාදනයන්ට හිත වූ) ධර්මතා පමණි (සංයෝජන සුත්ත, උපාදන සුත්ත සං.නි.4, 212 පිට). සංයෝජන හෝ උපාදන වන්නේ ඒවා පිළිබඳව ඇතිවන ඡන්දරාගයයි. මෙම මනා දැක්ම හෙවත් සම්මාදිට්ඨියක් සමග ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයේ සම්මාසංකප්ප ආදි සෙසු අංග සපුරා ගෙන සතිපට්ඨාන, ඉද්ධිපාද, සම්මප්පධාන විරිය, ඉන්ද්‍රිය, බල, බොජ්ඣංග යන සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්මයන් පරිපූර්ණ කර ගැනීමට අවස්ථාව ලැබේ.

මෙම සූත්‍රය විමසීමේ දී පෙනී යන්නේ ආයතන පිළිබඳ අවබෝධය සත්ත්වයාගේ සමස්ත ක්‍රියාවලිය තේරුම් ගැනීමටත් එමගින් බුදුරදුන් වදළ සියලු ධර්ම කරුණු සපුරා ගැනීමටත් ඉවහල් වන බවයි. මේ සියල්ලෙහි ම පදනම චතුරාර්ය සත්‍යය අවබෝධය බව ද තේරුම් ගත යුතු වේ. එනම් ආයතන පිළිබඳ ක්‍රියාකාරීත්වය 'දුක්ඛ සත්‍යය' වශයෙනුත් අවිද්‍යා සහගතව ඒවාට තෘෂ්ණා කිරීම 'දුක්ඛ සමුදය සත්‍යය' වශයෙනුත් එහි තෘෂ්ණාව නිරුද්ධ කිරීම 'දුක්ඛ නිරෝධ සත්‍යය' වශයෙනුත් ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගය (නොහොත් සමථ, විප්සසනා භාවනා මාර්ගය) 'මාර්ග සත්‍යය' වශයෙනුත් ය.

ඔබ සැමට තෙරුවන් සරණයි !

එක්සත් ජනපදයේ කොවිතාහි ලොස් ඇන්ජලිස් බෞද්ධ විහාරස්ථානයේ

දසදින සූත්‍රධර්ම විවරණ වැඩසටහන 09 වන දේශනය

(2020 දෙසැම්බර මස 25 වන සිකුරාදා) (UD)

Mahāsalāyatanika Sutta
 The Great Discourse on the Six Sense Fields
 (Translated by Sujato)

so i have heard. At one time the Buddha was staying near Sāvattḥī in Jeta’s Grove, Anāthapiṇḍika’s monastery. There the Buddha addressed the mendicants, “Mendicants!”

“Venerable sir,” they replied. The Buddha said this:

“Mendicants, I shall teach you the great discourse on the six sense fields. Listen and pay close attention, I will speak.”

“Yes, sir,” they replied. The Buddha said this:

“Mendicants, when you don’t truly know and see the eye, sights, eye consciousness, eye contact, and what is felt as pleasant, painful, or neutral that arises conditioned by eye contact, you’re aroused by desire for these things.

Someone who lives aroused like this—fettered, confused, concentrating on gratification—accumulates the five grasping aggregates for themselves in the future. And their craving—which leads to future rebirth, mixed up with relishing and greed, looking for enjoyment in various different realms—grows. Their physical and mental stress, torment, and fever grow. And they experience physical and mental suffering.

When you don’t truly know and see the ear ... nose ... tongue ... body ... mind, thoughts, mind consciousness, mind contact, and what is felt as pleasant, painful, or neutral that arises conditioned by mind contact, you’re aroused by desire for these things.

Someone who lives aroused like this—fettered, confused, concentrating on gratification—accumulates the five grasping aggregates for themselves in the future. And their craving—which leads to future rebirth, mixed up with relishing and greed, looking for enjoyment in various different realms—grows. Their physical and mental stress, torment, and fever grow. And they experience physical and mental suffering.

When you do truly know and see the eye, sights, eye consciousness, eye contact, and what is felt as pleasant, painful, or neutral that arises conditioned by eye contact, you’re not aroused by desire for these things.

Someone who lives unaroused like this—unfettered, unconfused, concentrating on drawbacks—disperses the the five grasping aggregates for themselves in the future. And their craving—which leads to future rebirth, mixed up with relishing and greed, looking for enjoyment in various different realms—is given up. Their physical and mental stress, torment, and fever are given up. And they experience physical and mental pleasure.

The view of such a person is right view. Their intention is right intention, their effort is right effort, their mindfulness is right mindfulness, and their immersion is right immersion. And their actions of body and speech have already been fully purified before. So this noble eightfold path is fully developed.

When the noble eightfold path is developed, the following are fully developed: the four kinds of mindfulness meditation, the four right efforts, the four bases of psychic power, the five faculties, the five powers, and the seven awakening factors.

And these two qualities proceed in conjunction: serenity and discernment. They completely understand by direct knowledge those things that should be completely understood by direct knowledge. They give up by direct knowledge those things that should be given up by direct knowledge. They develop by direct knowledge those things that should be developed by direct knowledge. They realize by direct knowledge those things that should be realized by direct knowledge.

And what are the things that should be completely understood by direct knowledge? You should say: 'The five grasping aggregates.' That is: form, feeling, perception, choices, and consciousness. These are the things that should be completely understood by direct knowledge.

And what are the things that should be given up by direct knowledge? Ignorance and craving for continued existence. These are the things that should be given up by direct knowledge.

And what are the things that should be developed by direct knowledge? Serenity and discernment. These are the things that should be developed by direct knowledge.

And what are the things that should be realized by direct knowledge? Knowledge and freedom. These are the things that should be realized by direct knowledge.

When you truly know and see the ear ... nose ... tongue ... body ... mind, thoughts, mind consciousness, mind contact, and what is felt as pleasant, painful, or neutral that arises conditioned by mind contact, you are not aroused by desire for these things. ...

These are the things that should be realized by direct knowledge.”

That is what the Buddha said. Satisfied, the mendicants were happy with what the Buddha said.